

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

Ve KADIN

Somut olmayan kültürel miras ürünlerinin kazanımı ve aktarımında kadının varlığı belirgindir. Toplumun sosyal, kültürel ve dini yapılanmasının harcı olan, toplumu ayakta tutan, toplumun kültürüne, ekonomisine ve sosyal hayatına zenginlik katan bu ürünlerin yaratılması, topluma ve insanlığa kazandırılması, aktarılması ve sürdürülebilir olmasında kadın çoğu kez ilk sırada yer almış, somut olmayan kültürel miras ekonomisine bağlı sürdürülebilir kal-kınmada sürekli olarak başrolü oynamıştır.

Somut olmayan kültürel mirasın yaşayan insan hazineleri olan geleneğin ustalarında kadının varlığı belirgindir. Sözlü gelenek ve anlatımların ana kay-nak ve aktarıcılarının çoğunluğunun kadın olduğu görülmektedir. Gösteri sanatlarında kadın önemli bir yerdedir. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenlerin başrol oyuncularını kadınlardır. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalarda öncelikli olarak kadının varlığı fark edilmektedir. El sanatları geleneğinde kadınların da erkeklerle yarıştığı, hatta kadına özgü el sanatlarında daha belirgin oldukları belirtilebilir.

Türkiye Millî Komisyonu

Eğitim Dönüşümüne
ve Gelişimine Demeği

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK HALK BİLİMİ UYGULAMA VE
ARAŞTIRMA MERKEZİ

Örgün ve Yaygın Eğitimde Somut Olmayan
Kültürel Miras UNESCO Kürsüsü

ISBN: 978-625-8365-06-1

9 786258 365061

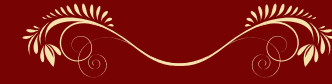
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS VE KADIN

Dr. Esra ALKAN - Uzm. Bilge TÜZEL

Editörler: Prof. Dr. Ali YAKICI

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

Ve KADIN

Editörler
Prof. Dr. Ali YAKICI
Dr. Esra ALKAN
Uzm. Bilge TÜZEL

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE KADIN

Editörler
Prof. Dr. Ali YAKICI
Dr. Esra ALKAN
Uzm. Bilge TÜZEL

Ankara/2024

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE KADIN

Editörler: Prof. Dr. Ali YAKICI - Dr. Esra ALKAN
Uzm. Bilge TÜZEL

ISBN: 978-625-8365-06-1

Basım Tarihi: Aralık, Ankara, 2024

Genel Yayın Yönetmeni
Ahmet Deniz AĞCA

Sayfa Düzeni-Kapak Tasarım
Nurhan AY

Baskı & Cilt
Berikan Ofset Matbaa
Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70 Y.Mahalle-Gersan/ANKARA

BERİKAN YAYINEVİ
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6 Çankaya-Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 - Belgegeçer: (0312) 232 14 99

© Copyright 2024

BERİKAN YAYINEVİ SERTİFİKA NO: 47109

Bu baskının bütün hakları yazarına ve yayıncısına aittir. Yazarın yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Eserin muhteviyatından doğacak ihtilaflardan yazar sorumludur.

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI	
/ Prof. Dr. Ali YAKICI.....	vii
SUNUŞ	
/ Prof. Dr. M. Naci BOSTANCI.....	ix
SUNUŞ	
/ Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ.....	xi
SUNUŞ	
/ Selim TERZİ.....	xiii
SUNUŞ	
/ Ertekin ENGİN.....	xv
AHİLİK KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA KIRŞEHİRLİ KADINLARIN KÜLTÜREL MİRASA KATKISI	
/ Alev ÖZTÜRK MERDİN.....	1
ZİYA GÖKALP, “YENİ HAYAT” VE KADIN	
/ Ali DUYMAZ.....	15
MASALLARIN KONUŞMAYAN KIZI	
/ Asuman GÜNEŞ ULUS.....	23
SOSYOLOJİK BAKIŞTAN KADINLIK KÜLTÜRÜNÜN KURUMSALLAŞMASI VE DÖNÜŞÜMÜ	
/ Aylin BARAN.....	33
KADIN ŞAİRLERİN DİLİNDEN NİNNİ	
/ Aysun ÇELİK.....	49
ADAK YERLERİ VE KUTSAL MEKÂNLARDA KADIN: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ	
/ Banu ALİPBİKOVA.....	95
KADININ GEÇİŞ DÖNEMİ KÜLTÜRÜNE KATKISI: GEYVE ÖRNEĞİ	
/ Berrin SARITUNÇ - Tuğba SAYGILI - Elif UZUN.....	109
GELENEKSEL TÜRK TİYATROSUNUN YAŞATILMASI VE AKTARILMASINDA KADINLARIN ROLÜ	
/ Dilaver DÜZGÜN - Nihangül DAŞTAN.....	127

KADININ KÜLTÜREL YARATIM VE AKTARIM ALANI OLARAK NİNNİLER / Dilek TÜRKİYILMAZ	153
SOKÜM UNSURU OLARAK HAREZM DANSI- LAZGİ'DE KADININ ROLÜ / Esra ÇAM - Gökçe EMEÇ YÜCESOY	161
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA TÜRK DİZİLERİNDE ETNOBOTANİK UYGULAMALAR VE UYGULAYICI KADINLAR / Gülşah HALICI.....	181
HALK HEKİMİ OLARAK KADIN ŞAMANLARIN İNSAN SAĞLIĞINA KATKISI / Habibe Ceren DAĞDEVİREN	191
KÜLTÜREL MİRAS AKTARIMINDA ANADOLU BACILARI / Hamiye DURAN	201
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN YENİDEN CANLANDIRILMASINDA KADININ ROLÜ: SEFERİHİSAR YANAR GECESİ ÖRNEĞİ / Metin EKİCİ - Yağmur ALKIR.....	217
DENİZDEKİ MİRAS: KADIN BALIKÇILARIN KÜLTÜREL KİMLİK VE AİDİYET YAPILARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ / Nükte Sevim DİRDİÇOK.....	225
KAYBOLMAKTA OLAN YÖRÜK KÜLTÜRÜ VE TÜRKÜLERİNİN YAŞAYAN SESİ: GÜLAY DİRİ / Pınar KASAPOĞLU	237
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA EFSANELERİ YAŞAYAN VE YAŞATAN KADINLAR: AKSARAY ÖRNEĞİ / Rabia Gökcen KAYABAŞI - Tuğba AYDOĞAN.....	257
OCAKLI KADINLAR VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMI / Satı KUMARTAŞLIOĞLU	267
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE EL SANATLARI GELENEĞİ VE KADIN / Selcan GÜRÇAYIR TEKE.....	283
GELENEKSEL MUTFAĞIN TANITIM VE AKTARIMINDA KADININ ROLÜ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ / Tuğba GÖNEL SÖNMEZ - Adem ÖGER.....	291

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN KUTSALI ŞEKİLLENDİRMESİ: ŞİFA ARAYAN KADINLAR VE ZİYARET YERLERİ / Tuğçe ERDAL	301
TÜRK DÜNYASI DESTANLARINDAKİ OYUNLARIN AKTARICISI OLARAK KADINLAR / Zehra BAYIR.....	315
HABER FOTOĞRAFLARI	331

DENİZDEKİ MİRAS: KADIN BALIKÇILARIN KÜLTÜREL KİMLİK VE AİDİYET YAPILARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Nükte Sevim DERDİÇOK*

10 yıl önce yüksek lisans tezim (Kadın Balıkçı Folkloru: İzmir ve Muğla Örneği) ve araştırmacısı olduğum Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru) sayesinde kadın balıkçılarla tanıştım. Sözünü ettiğim çalışmalar kapsamında kadın balıkçıların toplumsal cinsiyet rolleri, somut olmayan kültürel miras unsurları ve oluşturdukları meslek folkloruyla ilgili inceleme ve yorumlamalarımız oldu. Ancak bu çalışma, bahsettiğim yüksek lisans tezim ve projenin inceleme konularının bir adım ötesine geçerek kadın balıkçıların kültürel üretimlerini aktarmasında ve bu aktarımın da devamlılığında oldukça önemli bir rolü olan kimlik ve aidiyet meselesine odaklanmaktadır. Balıkçılık mesleğini icra eden kadınların meslek etrafında şekillenen kimlik özellikleri ve oluşturdukları aidiyet duygusu, çalışmanın ana konusunu inşa etmektedir. Dolayısıyla kadınların icracı konumunda oldukları bu meslek ve mesleğin etrafında şekillenen kültürel yapı ve mirasın onlar açısından sürdürülebilirliği, mesleğe yaklaşımları ve karşılaştıkları sorunlar da çalışmanın konusu dâhilindedir. Diğer bir deyişle yüksek lisans tezi ve bilimsel araştırma projesi kapsamında derlediğimiz folklor ürünlerinin devamlılığını ortaya koyabilmek adına kadın balıkçıların mesleği sürdürmeleri, bu konuda yaşadıkları zorluklar, karşılaştıkları engeller, konuyla ilgili yapılan çalışmalar ve faaliyetler ile bunların sundukları katkıları ortaya koymak gerekmektedir. Çalışmayı da bu amaçlar doğrultusunda şekillendirmek ve kaleme almak, balıkçı kadınların oluşturdukları folklor ürünlerinin geleceği ve devamlılığı açısından önemlidir.

Kadın balıkçıların meslek odaklı bir grup oluşturmaları, bu grup(lar) içerisinde var olabilmeleri, bu gruba ait hissetmeleri ve üretimlerini hem meslekî hem de kültürel anlamda gerçekleştirebilmeleri için grubun devamlılığının

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, nukte.derdicok@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3020-3226.

sağlanması öncelikli meselelerdendir. Bu devamlılığı sağlayacak iki önemli kavram vardır: Kimlik ve aidiyet. Kadınların kendilerini bu gruba ait hissedip kimlik özellikleri açısından mesleklerini ifade etmeleri, onların bu gruba özgü kültürel yaratımlarda bulunmaları ve hâlihazırdaki kültür ürünlerini de aktarmaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla meslek ve cinsiyet rolleri odağında gelişen ortak bir kimlik ve bu kimliğe bağlı aidiyet hissi, grubun kültürel mirasının yaratılıp aktarılmasında bir gereklilik hâline gelmektedir. Balıkçılık yapan kadınların ortak bir kimlik yapısı ve aidiyet duygusunda birleşmeleri, kültürel üretimlerine de yansımaktadır. Bu sebeple kültürel üretimlerin aktarımı ve korunması süreçlerinde kimlik ve aidiyet olgularının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kişi veya grupların kendisini diğerleri arasında konumlandırması ve tanımlaması olarak açıklanan kimlik (Bilgin, 2016: 15), kadın balıkçıların cinsiyet ve meslek odaklı birlikteliğini de ifade etmektedir. Bilgin'e göre bir resim ve bir adres olarak nitelendirilebilecek kimlik, kişi veya kişilerin kendi gözündeki tanımlaması ve diğerlerinin o kişi veya kişilere ait konumlandırması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle kimlik bir yandan tanımlama diğer yandan da konumlandırma içermektedir. Buradan hareketle kimlik için hem inandığımız tanımlamalar hem de diğerlerinin bize yüklediği anlamlar bütünü olduğunu söylemek mümkündür (2016: 15). Sosyal kimlik ise belli bir grup veya gruplara ait olduğumuz ile ilgili olan kısımdır. Bu kısım sadece bilme değil; aynı zamanda aitlik hissi ve değerler ile ilgilidir. Diğer bir deyişle bilme, değerler ve aitlik duygusunun birlikteliği söz konusudur. Bu birliktelik neticesinde sosyal kimlik, bireylerin kendini bir gruba ait hissetmesi; yani o grubun bir üyesi olma hâlini ifade etmektedir (Bilgin, 2016: 17).

Bilgin'in Goffman'dan aktardığı üzere sosyal kimlik, insanın diğer insanlarla olan iletişimde sergilenen bir rol olarak da değerlendirilebilmektedir. Öyleyse "*...sosyal kimlik, kişilerarası etkileşimde bir kişinin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu görüntü/yüz gibi kavramlaştırılır.*" (2016: 17). Goffman'ın bu açıklamasındaki "bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek" ifadesi, grup kimliği ve aidiyeti açısından üzerinde durulması gereken bir vurgudur. Kadın balıkçıların bir grup oluşturabilmesi de meslek ve cinsiyete dayalı sosyal statüleri etrafında oluşmuş sosyal gruplara ait olma hissini ve kimliğini inşa edecek davranışlarda bulunmaları anlamına gelmektedir.

Kimlik kavramı hem benzer hem farklı olunan(lar) ile olan etkileşimi de göstermektedir. Buradan hareketle balıkçı kadınların kendileri gibi aynı mesleği yapanlar ile benzerlikler üzerine kurulu bir grup oluşturmaları; onların bu mesleği icra etmeyenlerden farklılaştıkları noktaları da ifade etmektedir. Balıkçı kadınların meslekleri ve toplumsal cinsiyet rollerine dair benzerlikler üzerine inşa ettikleri kültürel kimlikleri, aynı zamanda bu grubun diğerlerinden farklı olan özelliklerini de göstermektedir. Diğer bir deyişle diğerlerinde olmayan ama onlarda var olan kimlik yapıları ve aidiyet duyguları sayesinde bir grup oluşturmaktadır.

“...günümüzde kimlik kavramının arka planı ve kimlik inşa süreçleri, her şeyden önce kültür anlayışlarında yansımaktadır.” şeklinde kimlik ve kültür ilişkisine değinen Bilgin (2016: 46-47), kültürün insanın bir topluluğa aidiyeti hususunda da önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. O hâlde bireyin mensubu olduğu kültürel yapı, kimlik özelliklerini; kimlik özellikleri de kültürel yapıyı etkilemektedir. Balıkçılık yapan kadınların şekillendirdiği kültürel unsurlar da kimlik ve kültür arasındaki ilişkiyi anlatan alanlardan biridir.

Kadınların meslek etrafında geliştirdikleri ve meslek folkloru kapsamında ilgili yüksek lisans tezi ve bilimsel araştırma projesinde incelediğimiz terimler, kurallar, kanunlar, avlanma teknikleri; somut olmayan kültürel miras unsurları olarak tespit ettiğimiz sözlü gelenekler ve anlatımlar kapsamında efsaneler, memoratlar, deyimler, atasözleri, yemin sözleri, selamlaşma sözleri, yer adları, lakaplar, tekne isimleri, balık isimleri, sözlü tarih, alkışlar, kargışlar, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler kapsamında bayramlar, festivaller, adak ve kurbanla ilgili uygulamalar, bolluk ve bereket ritüelleri, nazar inancı ile ilgili uygulamalar, uğur ile ilgili uygulamalar, yardımseverlik, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar kapsamında halk inanışları, halk hekimliği uygulamaları, halk baytarlığı ve zoolojisi uygulamaları, halk takvimi ve meteorolojisi ile ilgili bilgi, inanış ve uygulamalar, ölçü ve tartı birimleri, halk mutfağı uygulamaları ve el sanatları geleneği içerisinde değerlendirilebilecek olan ağ yapımı gibi ürünler; üretilen folklor ürünleri üzerinde oldukça etkili olan toplumsal cinsiyet algısı ve rolleri, kimlik ve kültür arasındaki ilişkiyi kadın balıkçılar üzerinden ortaya koymaktadır (Derdiçok, 2015: 28-83; Fedakar ve Derdiçok, 2016: 99-103). Tüm bu halk bilgisi ürünlerinin üretimi, kadınların meslek ve cinsiyet odaklı kimlik özellikleri etrafında şekillendirerek üretip yarattıkları unsurlardır.

Kültürel anlamda kimlik kavramı, bir bireyin veya bir grubun kendini ait hissettiği kültürel özellikler ve değerler bütünü olarak düşünülebilir. Bu kavram, dil, gelenekler, din, sanat, müzik, yemek kültürü gibi unsurları içerebilir ve kişilerin kendilerini bir grupla özdeşleştirdikleri ve o gruba ait olduklarını hissettikleri kimlik duygusunu ifade edebilir. Kadın balıkçıların kültürel kimlikleri ele alınırken balıkçılıkla ilgili geleneksel uygulamaları, denizle olan ilişkileri, balıkçılıkla ilgili ritüeller ve kültürel değerler gibi unsurlardan, yani somut olmayan kültürel mirasın sözlü gelenekler ve anlatımlar, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler ile doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar kısmından bahsetmek gerekmektedir. Kadın balıkçıların kültürel kimlikleri, genellikle denizle olan bağlarıyla şekillenmektedir. Balıkçılık kültürü, kadın balıkçıların hayatlarında önemli bir yer tutmakta ve bu kültür, onların kimliklerini güçlendirmektedir. Denizle kurdukları bu bağ, kadın balıkçıların aidiyet duygularını da etkilemektedir. Balıkçılıkla ilgili ritüeller, kutlamalar ve festivaller, sözlü anlatımlar ve diğer tüm kültürel miras unsurları, kadın balıkçıların toplulukları içinde kendilerini o gruba ait hissetmelerini sağlamaktadır.

Balıkçılık mesleğinin icra edilmesi, erkek egemen bir alanda var olabilme mücadelesi, mesleğin getirdiği zorluklar gibi etmenlerle şekillenen bir alanda kadınların ortak sorunları, meslekleri, cinsiyet rolleri; onların mesleğe bağlı olarak üretip aktardıkları folklor ürünlerini de şekillendirmektedir. Bu ürünler ise kimliğin benzerlik yapısını beslemekte ve aidiyet hissini de güçlendirmektedir. Kadınlar bu ürünleri üretip aktarmaya devam ettikleri sürece aidiyet hissini de sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle grubun var olmasını sağlayan kimlik ve aidiyet duygusunu güçlendiren en önemli etmenlerin başında kimlik ve kültürün keşişim noktasında duran söz konusu folklor ürünleri gelmektedir.

Kadın balıkçılar tek bir odağa bağlı olarak kimlik, aidiyet ve kültürel yapılanma gerçekleştirilmemektedir. Sosyal bir varlık olan insan, tek bir gruba ait olmadığı için balıkçılık yapan kadınlar da sadece meslekleri etrafında kimlik ve aidiyet oluşturmaz. Meslekî ortaklıkların yanı sıra cinsiyet rollerinin getirdiği ortak tecrübeler, sorunlar, yaşantılar da bu gruba ait bir kültürel kimlik ve aidiyet hissi inşa etmektedir.

Kadın kimliğinin beklenen bir getirisi olarak kadının ev ile özdeşleştirilmesi, iç mekânın kadının alanı ve burayla ilgili işlerin de kadın işi olarak ifade edilmesi (Jarvis vd., 2015: 208-209) gibi durumlara zıt bir alan olarak gördüğümüz kadın balıkçılar, kadına ait genel algının dışına çıkan bir kimlik özelliği sergilemektedir. Genellikle ev ve etrafında üretilen kadın kimlikleri (Jarvis vd.,

2015: 209), balıkçılık gibi “içeri”yi değil; “dışarı”yı ilgilendiren ve erkek egemen bir çalışma alanı olarak kabul edilen bir meslek söz konusu olduğunda özel bir kimlik ve aidiyet hissi doğurmaktadır. Genel kabul görmüş toplumsal cinsiyet rollerinin dışında kalan bir alanda kimlik inşasını gerçekleştiren kadın balıkçıların bu odakta bir kimlik ve aitlik duygusu geliştirmeleri de kendileri gibi olanlar; yani benzerlik taşıdıkları ile etkileşimleri sayesinde oluşmaktadır. Aynı zamanda genel kabulün dışına çıkan kimlik özellikleri sebebiyle de -çalışmanın ilerleyen kısımlarında bahsedilecek olan- birtakım sorunlarla karşılaşmaları ve sürekli bir mücadele hâlinde olmaları gibi ortak problemleri, onların aynı gruba mensubiyet ve aidiyet konusunda da buluşmalarını sağlamaktadır.

Kadın balıkçıların kimlik ve karakter özelliklerinin meydana getirdiği yapının oluşması kadar yaşatılması ve korunması aşamasında da tüm odaklara aynı özen ve dikkatle yaklaşılması gerekmektedir. Zirâ, kimliği oluşturan kimlik inşacı; yani Claude Levi-Strauss’un ifadesiyle çeşitli malzemeleri bir araya getirip yeni bir ürün ortaya çıkararak “bricoleur” (Bauman, 2021: 63), pek çok kaynaktan beslenerek inşasını devam ettirmektedir. Bir grubu ilgilendiren sosyal kimlik söz konusu olduğundaysa bu grubu anlamak ve dolayısıyla kültürel ürünlerini yorumlamak için çeşitli unsurlar üzerine kurulu kimlik özelliklerini bilmek önemlidir. Kadın balıkçıların kültürel miras aktarımını korumak ve yaşatmak için bu grubu meydana getiren dinamiklerin korunması önceliklidir.

Bahsedilen dinamiklerin korunması için kadın balıkçıların karşılaştığı zorlukların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Başta toplumsal cinsiyet rolleri ve kısıtlamaları olmak üzere çeşitli sorunlar, kadın balıkçıların kültürel kimliklerini ve aidiyet duygularını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Balıkçı kadınlar, genellikle erkek egemen bir sektörde çalıştıkları için ayrımcılığa maruz kalabilmekte ve bu da kimlikleri üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Bunlar dışında karşılaştıkları yaygın sorunlar da mevcuttur.

Toplumsal cinsiyet algısının biçtiği roller gereği kadın, daha güvenli ve özel/kapalı olarak kabul edilen alanlar içerisinde konumlandırılmaktadır. Balıkçılık da bu sebeple erkek işi olarak görülen mesleklerden biridir. Mesleğin çalışma şartları ve şekillendirdiği yaşam biçimi, sektör içerisindeki kadın için engel teşkil edebilecek sorunlar doğurmaktadır (Göncüoğlu, 2008). Balıkçılık mesleğini seçerek geleneksel iş bölümü kalıbının dışına çıkan kadınlar, ağ temizlemek, ağ kaldırmak gibi fizikî güç isteyen aşamalar da dâhil olmak üzere mesleğin her sürecinde en az erkekler kadar aktif şekilde bu mesleği icra etmektedir. Ağ kaldırmak, teknede rahat hareket edebilecek alanın bulunmaması,

tuvaletin olmaması, gece de balığa çıkıldığı için çocuklarını evde bırakmak zorunda kalmaları, belirli dönemlerde aylarca teknede yaşamaları, çocuklarını teknede yetiştirmeleri, hamileyken de avcılığı sürdürmeleri gibi cinsiyet rollerinin ve kimlik özelliklerinin getirdiği zorluklarla mücadele eden kadınlar; meslek seçimi, meslekî yükselme, kazanç, mesleği sürdürme ve geleneği aktarma konularında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır (Derdiçok, 2017: 26).

Tekneyle balığa çıkıldığında kadınların diğer teknelerdeki balıkçılarla ahlakî normlar sebebiyle etkileşim kurmalarının hoş karşılanmaması, onların mesleği kısıtlı bir alanda öğrenmelerine ve öğrenim sürecine ait etkileşim alanının da sınırlanması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda kadınların işi meslek icraları ile son bulmamakta; kadına ait toplumsal cinsiyet rollerinin getirisi olarak onların alanına dâhil edilen işler de “dışarı”dan “içeri”ye geldiğinde kadınları beklemektedir. Kadın teknede avcılık yapar, ağ tamir eder, balık satışında bulunur, tekneyi temizler; eve geldiğinde ise evini temizler, çocuk bakımını üstlenir, yemeğini yapar. Mesleği babası ya da eşi vasıtasıyla öğrenen kadının diğer bir sorunu ise yüzme bilmemesidir. Kendisi bunu sorun etmese de can güvenliği için bir tehdit oluşturan bu durum, mesleğin gelecek kuşaklara aktarımı aşamasında bir çeldirici etmendir (Derdiçok, 2017: 27-29).

Kadın balıkçıların yaşadığı sorunlar sadece toplumsal cinsiyet rolleri odağında kalmamaktadır. Balıkçı kadınlar, tekne sahibi olamamaları; resmî kayıtlarda görünmemeleri; balıkçılık kooperatiflerine ortak olamamaları; var oluşlarının balıkçılık sektörü politikalarına yansımaması; en düşük pozisyonda çalışmaları; bu pozisyonlarda da düşük ücretli, gayri resmî, geçici, yarı zamanlı olarak çalışmaları; kredi, sermaye veya eğitim gibi fırsatlara ya ulaşamamaları ya da çok zor koşullarda ulaşabilmeleri; sosyal normlar; hane halkı ve çocuk bakımının kadınların sorumluluğunda olması sebebiyle geçim imkânlarını çeşitlendirememeleri; sosyal güvence önceliğinin erkeklere verilmesi nedeniyle kadınların sosyal güvenceden yararlanamamaları gibi fazla sayıda problem ile mücadele etmektedir (URL-1). Kadın balıkçılar karşılaştıkları tüm bu zorluklar sebebiyle kendi çocuklarının -özellikle kız çocuklarının- bu mesleği sürdürmelerini istememektedir.

Kadınların bu mesleği sürdürmemeleri, balıkçılık etrafında inşa edilen kültürel mirasın da yaşatılmayacağı anlamına gelmektedir. Bu sebeple mesleğin kadınlar tarafından tercih edilme oranının artırılması, mesleğe ait folklor ürünlerinin de devamlılığını sağlayacaktır. Dolayısıyla kadınların denizle kurdukları ilişkileriyle balıkçılık kültürünü korumak ve güçlendirmek önem

kazanmaktadır. Balıkçı kadınların seslerini duyurabilmeleri ve haklarını savunabilmeleri için desteklenmeleri gereklilik arz etmektedir. Bunun için de onların liderlik rollerine yükselmeleri ve karar alma süreçlerine katılım sağlamalarına imkân tanıyan politika ve programların geliştirilmesi gerekmektedir. Balıkçı kadınların mesleği bırakma ve bu mesleğe başlamayı istememe nedenlerine çözüm üretme noktasında yürüttüğü faaliyetler açısından örnek teşkil edebilecek bir proje olan Kadın Balıkçılar Derneği'nden bahsetmek yerinde olacaktır.

“Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru” adlı Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesinde birlikte çalıştığımız Dr. Huriye Göncüoğlu tarafından hazırlanan “Güney Ege’deki Kadın Balıkçıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Örgütlenme Eğilimleri ve Sorunları” isimli yüksek lisans tezinden ilham alan Kadın Balıkçılar Projesi, bu derneğin doğmasına yol açmıştır. 2007 yılında söz konusu tez ile yolculuğa başlanan bu proje, 8 Mart 2019 Dünya Kadınlar Gününde bir dernek hâline gelmiş ve faaliyetlerini bu dernek çatısı altında yürütmeye başlamıştır (URL-2). Dernek; eğitimler, atölyeler, sosyal değişim projeleri, sosyal sorumluluk faaliyetleri, savunuculuk faaliyetleri, lobi faaliyetleri, saha çalışmaları, seminerler, toplantılar gibi çeşitli faaliyetler yürüterek kadın balıkçıların toplumsal, ekonomik ve meslekî olarak güçlenmesini sağlamaktadır (URL-3). Kadınların bahsedilen alanlarda güçlenmesi, bu mesleği tercih etmelerine; bu tercih de mesleğin etrafında şekillenen kültürel ürünlerin devamlılığına olanak tanımaktadır.

Kadın Balıkçılar Derneği, sürdürülebilir kalkınma için küresel amaçlar etrafında çalışmalarını yürüten bir dernektir. Bu amaçlardan kadın balıkçıların kültürel kimlik ve aidiyet yapılarını korumaya yönelik olanları şöyle sıralanabilir: Yoksul yanlısı ve cinsiyete duyarlı politika çerçeveleri oluşturulması, yoksulluğun en az %50 azaltılması, çevresel, ekonomik ve sosyal afetlere karşı dayanıklılık oluşturulması, eğitimde ayrımcılığın bitirilmesi, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınların güçlenmesinin teknoloji yoluyla desteklenmesi, ekonomik kaynaklar, emlak mülkiyeti ve finansal hizmetlerde eşit haklar, toplumsal cinsiyet eşitliği için uygulanabilir mevzuatın ve politikaların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, tam istihdam ve eşit ücretli, insana yakışır iş, gençlerin istihdamı ile genel ve mesleki eğitimlerin desteklenmesi, gelir eşitsizliklerini azaltmak, fırsat eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılığın bitirilmesi, eşitliği teşvik eden mali ve sosyal politikaların uygulanması, kültürel ve doğal dünya mirasının korunması, küçük ölçekli balıkçıların

desteklenmesi, karar alma mekanizmasının, ihtiyaçlara duyarlı, kapsayıcı ve temsil edici olması (URL-4).

Bu amaçlar doğrultusunda derneğin yürüttüğü birtakım faaliyetler mevcuttur. Derneğin faaliyetleri içerisinde verdikleri eğitimler, özellikle kadınların denizle olan bağlarını güçlendirmeye ve dolayısıyla meslek odaklı bir kimlik ile buna bağlı aidiyet duygusunun gelişmesine katkı sağlar niteliktedir. Bu eğitimler, balıkçılık yapan kadınlara yönelik programlar olduğu için kadınların meslekleriyle ilgili bilinç geliştirmelerine ve bu sayede de kimlik özelliklerinin oluşmasına, aidiyet duygularının pekişmesine ve mesleğin devamlılığına, sürdürülebilirliğine uygun ortamlar yaratmaktadır.

Bahsedilen eğitimler çevre koruma, sektörel gelişim, kurumsal gelişim ve bireysel gelişim başlıkları altında açılmış olan programlardır. Çevre Koruma adı altında İklim Değişikliği, Doğa Dostu Yönetim, Deniz Koruma Alanları, Ekolojik Sürdürülebilirlik, Ekolojik Rehberlik, Kırsal – Bölgesel Ekolojik Planlama, Doğa Turizmi ve Yerellik, Sosyo-Ekonomik ve Ekolojik Temelli Planlama ve Sözlü Tarih; Sektörel Gelişim adı altında Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Finansal Okuryazarlık, İş Sağlığı ve Güvenliği, Balıkçılık Yönetimi, Amatör Balıkçılık Eğitimleri ve Kooperatifçilik; Kurumsal Gelişim adı altında Mavi Ekonomi, Ekolojik Sürdürülebilirlik, Liderlik, Takım Çalışması, Zaman Yönetimi, Stratejik Planlama, İş Sağlığı ve Güvenliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sosyal Girişimcilik; Bireysel Gelişim adı altında ise Artı Gelir Kaynakları, Kadın Hakları, Liderlik, Örgütlenme, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Sosyal Girişimcilik, Ekolojik Rehberlik ve Proje Yönetimi başlıklarında çeşitli eğitimler verilmektedir (URL-5). Aynı zamanda Balıkçılar Arası Dayanışma Programı ve Mavi Kadınlar Liderlik Programı gibi kadın balıkçıların katılarak öğrenmelerini sağlayan farklı eğitim programları da mevcuttur (URL-6; URL-7).

Derneğin önemli faaliyetlerinden biri olan Mavi Kadınlar Liderlik Programı, bu sektörde çalışan kadınları güçlendirmek, hem liderlik hem de girişimcilik özelliklerini geliştirmek için hayata geçirilmiştir. Bu program ile balıkçılık yapan kadınların toplumsal yaklaşımın dışına çıkarak güçlü yönlerine ve liderlik özelliklerine odaklanılmış; ihtiyaçları doğrultusunda örgütlenebilmeleri amacıyla gerekli bilgi, beceri ve motivasyon kazandırılmıştır. Programın en önemli yönlerinden biri “yaparak öğrenme” eğitim modelini uygulamalarıdır. 4 aylık bir sürece yayılan bu program 3 kısımdan oluşmaktadır: Eğitici eğitimi, takım toplantıları ve zirve. İlk basamak olan eğitici eğitiminde meslekî ihtiyaçlar, dayanışma, toplumsal cinsiyet, kadının toplumsal hayattaki konumu ve

hakları, liderlik, takım ruhu, ortak vizyon, iletişim bilgi ve becerileri, hedeflere yönelik bakış açısı, alternatif çözüm yolları, meslekî problemler ve çözüm yolları, örgütlü çalışma, kaynak yaratma gibi konularda çalıştaylar, uygulamalar ve çalışmalar yapılmakta; aynı zamanda bu bilgilerin başka kadınlara nasıl aktarılacağı ve geleceğe yönelik planlar ile ilgili paylaşımlar gerçekleştirilmektedir. İkinci kısım olan takım buluşmalarında, ilk kısımda eğitim alan kadınlar, yaşadıkları yere dönerek oradaki kadınlardan bir takım oluşturmakta ve aldıkları eğitimi bu takıma uygulamaktadır. Bu uygulama, haftada bir kez 2 saat olacak şekilde 8 ayrı buluşmadan oluşmaktadır. Öncelikle eğitim hakkında bir bilgilendirme yapılmakta; sonrasında sırasıyla toplumda kadının yeri, liderlik, kendimizi ve başkalarını tanımak, takım bilinci, ortak vizyon/hedef oluşturmak, hedefe doğru harekete geçmek ve lider kadınlar olmak başlıklarıyla takım buluşmaları gerçekleştirilmektedir. Üçüncü kısım olan zirvede ise takım buluşmaları tamamlandıktan sonra kadınlar, Fark Yaratan Kadın Balıkçılar Zirvesine davet edilmekte; bu zirvede eğitim boyunca kazandıkları ve geliştirdikleri deneyimleri paylaşmaktadır. Programın kadınların birbirleriyle dayanışma sağlamaları, ortak ihtiyaç ve hedefler doğrultusunda örgütlenmeleri, kadınlar arası iletişimin güçlenmesi, deneyimlerin paylaşılması, ortak sorunlara çözümler üretilmesi ve bölgenin kalkınması gibi hedef ve faydaları bulunmaktadır (URL-6).

Kadın Balıkçılar Derneği'nin bir başka önemli programı ise Balıkçılar Arası Dayanışma Programı'dır. Deprem, fırtına gibi doğal afetler ve pandemi-den etkilenen balıkçı ailelerine destek vermek için başlatılan bu program, balıkçı ailelerinin sosyal ve ekonomik olarak korunmasını ve dolayısıyla da bu mesleğin sürdürülmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Program kapsamında temel gıdaları içeren erzak destek paketi; temel hijyen ve temizlik ürünlerini içeren sağlık destek paketi; muşamba, balık ağı, battaniye gibi malzemeleri içeren balıkçı destek paketi; temel eğitim kiti, tablet gibi araçları içeren eğitim destek paketi ve destekleyici danışmanlık hizmetlerini içeren sosyal destek paketi oluşturulmuştur. Alınan paketler ile balıkçı ailelerine destek olunması sağlanmaktadır (URL-7).

Derneğin bu faaliyetleri kadın balıkçıları bir araya getirme, örgütlenme, destekleme, onların grup yapılarının devamlılığını ve aktarımlarını sağlama odaklı olarak görülmektedir. Dolayısıyla balıkçı kadınların ürettikleri kültürel miras ürünlerinin devamlılığı açısından da derneğin önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle verdikleri eğitimlerde kadınların birkaç ortaklıkta birleştikleri

diğer kadınlar ile bir arada bulunmaları, kimlik ve aidiyet duygularını güçlendirirken bu birliktelik, kültürel ürünlerin yaşatılmasına da imkân tanımaktadır.

Sonuç

Erkek egemen iş koluna, denize ve ekonomiye karşı sürekli bir mücadele hâlinde olan kadın balıkçıların denizle olan ilişkileri ve balıkçılık kültürü, onların kültürel kimliklerini ve aidiyet duygularını güçlendirirken aynı zamanda bir grup ve bu gruba bağlı kimlik özellikleriyle aidiyet hissi oluşturmaları noktasında da önemli bir katkı sağlamaktadır. Kadın balıkçılar, genellikle denizle ilgili bilgi ve tecrübelerini diğerlerine aktarmaları ile balıkçılık kültürünün devamlılığında öncelikli konumdadır. Onların söz konusu kimlik yapılarını korumak ve desteklemek, denizdeki mirasın da aktarımını ve sürekliliğini sağlamak demektir.

Kadınların mesleklerine bağlı olarak üretip aktardıkları somut olmayan kültürel miras unsurları, kültürel kimlik ve aidiyet duyguları ile çift yönlü bir etkileşim içerisinde. Balıkçılık mesleğini icra eden kadınların kimlik özellikleri, ürettikleri kültür ürünlerini; bu ürünler de kültürel kimlik yapılarını şekillendirmektedir. Bu sebeple denizdeki mirasın korunması için kimlik yapılarının ve buna bağlı olarak gelişen aitlik duygusunun korunması gerekmektedir.

8 Mart 2019'da; yani tam 5 yıl önce bugün (Çalışmanın bildiri şeklindeki sunumu 8 Mart 2024'te yapıldığı için böyle bir ifade kullanılmıştır.) kurulan bu derneğin yürüttüğü toplumsal cinsiyet, örgütlenme, farkındalık, liderlik, devamlılık odaklı çalışmalar balıkçılık mesleğinin ve bu mesleği icra eden kadınların ve dolayısıyla kadın gruplarının var olabilmesi, sosyal ve kültürel kimlik bilincini ve aidiyetini oluşturabilmesi için son derece önemli bir role sahiptir.

Kaynakça

- Bauman, Zygmunt. (2021). *Kimlik*. (Çev. Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bilgin, Nuri. (2016). *Kimlik İnşası*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı.
- Derdiçok, Nükte Sevim. (2015). *Kadın Balıkçı Folkloru: İzmir ve Muğla Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derdiçok, Nükte Sevim. (2017). "Denizin Kızları: Meslek Folkloru Araştırması Örneği Olarak Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru". *ODTÜ THBT Toplumsal Cinsiyet ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. (Yay. Haz. Eyüp Ensar Dal ve Saadet Kandaz). Ankara: Ürün Yayınları. 23-32.
- Fedakar, Pınar ve Derdiçok, Nükte Sevim. (2016). "Meslek Folkloru Bağlamında Kıyı Ege Kadın Balıkçı Folkloru". *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 95-106.
- Göncüoğlu, Huriye. (2008). *Güney Ege'deki Kadın Balıkçıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Örgütlenme Eğilimleri ve Sorunları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Jarvis, Helen vd. (2015). *Kent ve Toplumsal Cinsiyet*. (Çev. Yıldız Temurtürkan). İstanbul: Dipnot Yayınları.
- URL-1: Kadın Balıkçılar Derneği, *Türkiye'de Kadın Balıkçılar*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/turkiyede-kadin-balikcilar/>
- URL-2: Kadın Balıkçılar Derneği, *Kuruluş Hikayemiz*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/kurulus-hikayemiz/>
- URL-3: Kadın Balıkçılar Derneği, *Varoluş Nedenimiz*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/varolus-nedenimiz/>
- URL-4: Kadın Balıkçılar Derneği, *Küresel Amaçlarımız*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/kuresel-amaclarimiz/>
- URL-5: Kadın Balıkçılar Derneği, *Eğitimlerimiz*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/egitimlerimiz/>
- URL-6: Kadın Balıkçılar Derneği, *Mavi Kadınlar Liderlik Programı*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/mavi-kadinlar-liderlik-programi/>
- URL-7: Kadın Balıkçılar Derneği, *Balıkçılar Arası Dayanışma Programı*, Erişim adresi: <https://kadinbalikcilardernegi.org/kbd-balikcilar-arasi-dayanisma-programi/>